

<https://doi.org/10.62837/2026.4.90>

LALƏ MÖHÜBBƏT QIZI RZAYEVA
İngilis dilinin qrammatikası kafedrasının doktorantı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbudov 134
rzayeva.lala@yahoo.com

QRAMMATİKA, METAFOR VƏ QRAMMATİK METAFOR

Xülasə:

Məqalədə qrammatika, metafor və qrammatik metafor araşdırılır. Məqalənin məqsədi qrammatik metaforların hansı anlamı ifadə etdiyi, necə yarandığı və nə üçün yarandığı müzakirə olunur. Bu məqsədlə əvvəlcə qrammatika və metafor haqqında ümumi məlumat verilir və sonra onların hər iksinin qrammatik metaforun yaranmasındakı rolları müzakirə edilir.

Məqalədə qrammatikanın gündəlik həyatda başqaları ilə qarşılıqlı əlaqə yolu ilə öyrənməyə başladığımız bir vasitə kimi irəli sürülür. Doğulduğumuz andan etibarən dil və həmin dili təşkil edən qrammatika - ətrafımızda olur. Qrammatika haqqında bildiyimiz ən vacib məqam məqam onun sonsuz gücüdür. Cümlənin strukturunu dəyişdirmək həmin cümlənin mənasını dəyişdirir. Qrammatika haqqında fərqli dilçilərin fikirləri müzakirə edilir və qrammatikanın üstünlüyü diqqətə çatdırılır.

Metafor da məqalədə geniş müzakirə edilir və metaforun gündəlik həyatda, eyni zamanda ədəbiyyatın fərqli növlərində işlədilmə səbəbləri müzakirə edilir.

Qrammatik metafor nə üçün vacibdir və onun istifadəsində hansı üstünlüklər vardır kimi məsələlər geniş şəkildə müzakirə olunur. Məqalədə fərqli ədəbiyyatlardan götürülmüş nümunələr qrammatik metafor haqqında mənanın daha aydın anlaşılmasına səbəb olur.

Açar sözlər: *qrammatika, metafor, qrammatik metafor, məna*

Dilin qrammatikası feilin zamanları, artikkelər və sifətlər (və onların düzgün sırası), sualların necə ifadə olunduğu və daha çox bu kimi əsas aksiomları əhatə edir. Dil qrammatika olmadan fəaliyyət göstərə bilməz. Qrammatikası olmayan dilin mənası olmazdı - insanların effektiv ünsiyyət qurmaq üçün qrammatikaya ehtiyacı vardır.

Natiqlər və dinləyənlər, müəlliflər və onların auditoriyaları bir-birini başa düşmək üçün oxşar sistemlərdə fəaliyyət göstərməlidirlər.

Qrammatika sözü yunan dilindən gəlir və “hərflərin sənəti” mənasını verir. Düşünürük ki, bu, uyğun bir təsvirdir.

İstənilən dildə qrammatika aşağıdakıları ehtiva edir:

-Bir dilin sistemli şəkildə öyrənilməsi və təsviri (istifadə ilə müqayisədə).

-Bir dilin sintaksisi və söz strukturları (morfologiyası) ilə bağlı qaydalar və nümunələr toplusu.

D.Kristal yazır ki, “qrammatika cümlələr daxilində mümkün olan bütün mənə ziddiyyətlərinin öyrənilməsidir. Qrammatikanın "qaydaları" bizə nəyin necə olduğunu deyir. Bir hesablamağa görə, ingilis dilində təxminən 3500 belə qayda vardır” [1, s.90].

S. Pinker yazır: “Qrammatika haqqında bildiyim şey onun sonsuz gücüdür. Cümlənin strukturunu dəyişdirmək həmin cümlənin mənasını dəyişdirir” [2, s.12].

Qrammatika əslində hamımızın həyatın ilk günlərində və həftələrində, başqaları ilə qarşılıqlı əlaqə yolu ilə öyrənməyə başladığımız bir şeydir. Doğulduğumuz andan etibarən dil və həmin dili təşkil edən qrammatika ətrafımızda olur. Məsələn, körpənin terminologiyadan xəbəri olmasa da, cümlələrin necə qurulduğunu (sintaksis) mənimsəməyə və eləcə də bu cümlələrin işləməsinə kömək edən hissələri (morfologiya) anlamağa başlayır [3, s. 36].

S.Pinker izah edir ki, “Məktəbəqədər yaşlı uşağın qrammatika haqqında gizli biliyi ən qalın dərslərdən daha mürəkkəbdir. [Qrammatika] insanın necə danışmalı olduğuna dair qaydalarla qarışdırılmamalıdır” [2, s. 45s.].

Təsirli natiq və ya yazıçı olmaq istəyən hər kəs qrammatikanın ən azı əsas biliklərinə malik olmalıdır.

Qrammatik öyrənmənin bir neçə əsası vardır:

- (1) Qrammatik strukturların tanınması durğu işarələri üçün çox vaxt vacibdir;
- (2) Xarici dilin qrammatikasını öyrənərkən doğma qrammatikanın öyrənilməsi faydalıdır;
- (3) Qrammatika bilikləri həm ədəbi, həm də qeyri-ədəbi mətnlərin təfsirində kömək edir, çünki bir parçanın təfsiri bəzən qrammatik təhlildən çox asılıdır;
- (4) İngilis dilinin qrammatik resurslarının öyrənilməsi kompozisiyada faydalıdır: xüsusən də, əvvəllər yazılmış bir mətni yenidən nəzərdən keçirərkən mövcud seçimləri qiymətləndirməyə kömək edə bilər [3, s. 78].

Qrammatikanın növləri:

Müəllimlər ingilis dili öyrənənlərə dərslər deyərəkən pedaqoji qrammatika kursuna əməl edirlər. Tələbələr (şagirdlər) əsasən təlimat xarakterli, ənənəvi qrammatikanın incəlikləri ilə (məsələn, feilin və mübtədanın uyğunluğunu təmin etmək və cümlədə vergüllərin harada qoyulması) məşğul olmalı olduqları halda, dilçilər dilin sonsuz dərəcədə daha mürəkkəb aspektlərinə diqqət yetirirlər.

Onlar insanların dili necə mənimsədiyini araşdırır və hər bir uşağın universal qrammatika anlayışı ilə doğulduğunu müzakirə edir, fərqli dillərin bir-biri ilə müqayisəsindən (müqayisəli qrammatika) tutmuş tək bir dil daxilindəki müxtəlif təsviri qrammatika və sözlərin və istifadənin mənə yaratmaq üçün necə bir-biri ilə əlaqəli olduğuna (leksikoqramma) qədər hər şeyi araşdırırlar [4].

Metafor, əslində ortaq bir şeyə sahib olan iki fərqli şey arasında dolayı müqayisənin aparıldığı bir trop və ya nitq fiqurudur. Metafor, bir məfhumu tanış olmayanı (tenor) tanış (vasitə) ilə ifadə edir. N. Young "Love is a rose" (Sevgi bir güldür) mahnısını oxuyanda orada "gül" sözü "sevgi" termini olan tenor üçün vasitədir [6].

Metafor sözünün özü metafordur və "to transfer" (ötürmək) və ya to carry (daşımaq) mənasını verən yunan sözdən gəlir. Metaforalar bir sözdən, obrazdan, ideyadan və ya vəziyyətdən digərinə "daşımaq" mənasını verir [5, s. 21].

Həm qrammatika, həm də metafor haqqında ümumi məlumat verdik. İndi bunların arasında necə əlaqə olduğunu və qrammatik metafor ifadəsinin mənasını araşdıraq.

Qrammatik metafor (QM), tez-tez akademik və ya rəsmi yazılarda rast gəlinən bir dil xüsusiyyətidir və burada məna və qrammatika arasındakı tipik əlaqə, adətən prosesləri (feilləri) və ya keyfiyyətləri (sifətləri) isimlərə çevirməklə (nominasiya) dəyişdirilir. Bu stilistik texnika mənanı, ifadəliyi artırır, daha çox məlumatı daha az cümləyə yığır və şəxsi əvəzlilikləri aradan qaldırır, diqqəti kimin hərəkət etdiyindən baş verənlərə yönəldir [7].

Qrammatik metaforanın əsas aspektləri bunlardır:

M.A.K. Halliday tərəfindən irəli sürülən QM-lər, hərəkətlərin "şeylər" kimi təmsil olunduğu "metaforik" (mürəkkəb) formalara keçidi təmsil edir [8, s. 101]. Nümunə:

*The temperature **dropped**. (Verb)*

*The **drop** in temperature... (Noun)*

"O, öyrənməyə qərar verdi" əvəzinə "Onun öyrənmə qərarı" ifadəsini istifadə edir. Prosesdən Şeyə Dəyişikliyinə Nümunələr: **Uyğun:** *Texnologiya daha da inkişaf edir. Metaforik:* *Texnologiyadakı irəliləyişlər imkan verir...* Sifətdən isimə Dəyişikliyinə Nümunələr: **Uyğun:** *Nəticələr ardıcıl idi. Metaforik:* *Nəticələrin ardıcılığı...*

QM işlətmətdə məqsəd cümlələrin qısalığıdır, yəni bu vasitə daha çox məlumatın nominal qruplara bölünməsinə imkan verir.

QM dili gündəlik söhbətdən elmi və ya akademik müzakirəyə yönəldir. Bu quruluşun yaradılmasında isimlərdən istifadə etməklə, agentlər tez-tez aradan qaldırılır və fenomenə diqqət yetirilir.

Qrammatik metafor akademik səriştə üçün vacibdir, çünki rəsmi yazıda mürəkkəb məntiqi arqumentlər qurmağa imkan verir. Elmi tədqiqatlarda tez-tez "ölçmə", "təhlil" və "müşahidə" kimi nominallaşdırmalar yaratmaq üçün istifadə olunur.

Qrammatik metafor yuxarıda müəyyən edildiyi kimi məcazi dil deyil. Macmillan Dictionary lüğətinə görə, qrammatik metafor "adətən bir qrammatik formada ifadə olunan anlayışların, əsasən feil ilə ifadə olunan bir anlayışı ifadə

etmək üçün isimdən istifadə etməklə başqa bir formada ifadə edilməsi” anlamını verir. Bu, bir dəstə qrammatik qarışıqlıq kimi səslənə bilər, lakin oxumağa davam etdikcə və bəzi nümunələr vasitəsilə qrammatik metaforu daha yaxşı başa düşdükcə, onun bütün yazı növlərində, xüsusən də akademik yazıda faydalılığını müşahidə etmək olar [9].

Cümlədəki nitq hissələrini (məsələn, isimlər, feillər) çevirmək müxtəlif yollarla edilə bilər, lakin əlaqəli feillər və ya sifətlər üçün isimlərin əvəz edilməsi və ya nominallaşdırma çox yayılmışdır. Nominallaşdırmaya nümunə olaraq "ifadə" sözünü "ifadə", "mübahisə" sözünü "arqument" sözlərinə və "debate" sözünü (fel) "debate" sözlərinə (isim) çevirmək olar. Cümlə daxilində feildən isimə keçid özü ilə digər dəyişiklikləri də ektiva edir. Məsələn, *I express my ideas in detail to effectively clarify the point* (Mən fikirlərimi ətraflı şəkildə ifadə edirəm ki, məsələni effektiv şəkildə aydınlaşdırım) ifadəsi *Detailed expression effectively clarifies the point* (Ətraflı ifadə məsələni effektiv şəkildə aydınlaşdırır) ifadəsinə çevrilir.

Qrammatik metaforun başqa bir nümunəsinə baxaq.

When not one but two proofreaders thoroughly review and edit documents, the quality of customers' writing is vastly improved.

A two-proofreader model vastly improves customers' writing.

Qrammatik metafor mürəkkəb görünə bilər, lakin əslində bu, danışmaq və yazıda avtomatik və tez-tez istifadə etdiyimiz bir şeydir. Bununla belə, ondan istifadə etmək barədə məlumatlı olmaq və məqsədyönlü olmaq yazı tərzini bir neçə cəhətdən inkişaf etdirə bilər.

Qrammatik metafor həmçinin cümlədə şəxs əvəzliliklərini çıxarmaq üçün istifadə edilə bilər. Bəzi üslublarda şəxs əvəzliliklərindən (mən, sən, o) istifadə etməmək münasib hesab edilir. Feili isimə çevirmək cümlədəki mübtədanın çıxarılmasına səbəb olduğundan, cümlələr çox vaxt şəxsi əvəzliliklərdən uzaqlaşmaq üçün yenidən yazılır. Məsələn,

Remove to removal, "I removed the pronouns to present the information more neutrally," çevrilə bilər: *"Removal of the pronouns allows the information to be presented more neutrally."*

Qrammatik metafor diqqəti bir vasitədən (məfhumdan) götürür və baş verənlərə yönəldir. Beləliklə, əgər hərəkət vacibdirsə, lakin aktyor vacib deyilsə və ya anonimliyi qorumaq istəyirsinizsə, qrammatik metafor faydalı ola bilər. Bəzi tədqiqat sənədləri qaydaları görə yazılar bu şəkildə təqdim olunmalıdır.

Cümlədəki budaq cümlələrin və bağlayıcıların sayının azaldılması onu daha asan başa düşməyə və bəzən daha qısa/yığcam etməyə kömək edə bilər.

Qrammatik metaforun bəzi potensial tələbləri vardır:

Qrammatik metafor əslində cümlələri uzada bilər. Məsələn, bir mövzunu cümlədən çıxaranda, fikri çatdırmaq üçün daha çox şifahi cümlələrə ehtiyacımız ola bilər. Məsələn,

"The world-renowned geologist explained the results," (six words) cümləsində izah edilən feili ismə dəyişdirsək, "The explanation of the results by the world-renowned geologist" (nine words) çevrilir, yəni cümlə uzaldılır.

Qrammatik metafor çoxlu məchul növlü cümlələr yarada bilir. Bu variant çox zaman kontekstdən asılı olaraq reallaşır. Həddindən artıq sadələşdirmə vacib detalları silə bilər. Əgər qrammatik metafor çatdırılan mesaj üçün vacib olan feili və onu müşayiət edən mübtədani silməyi nəzərdə tutursa, orijinal sözlərə sadıq qalmaq ən yaxşısı olardı [9].

M.A.K.Hallidey 1980-ci illərin əvvəllərində "qrammatik metafor" anlayışını leksik metafor fonunda təqdim etmişdir [8, s. 14].

M.A.K.Hallidey qrammatik metafora dair aşağıdakı nümunələri verir:

(1) *John's writing of a letter to his sister surprised me.*

(2) *They started a letter writing campaign.*

Bu nümunələrin niyə qrammatik metafor olduğunu bilmək üçün M.A.K.Hallideyin mənasında, metaforları ümumilikdə xarakterizə edən metaforik hərəkət anlayışına müraciət edə bilərik. Birinci nümunədə Conun bacısına məktub yazması reallıqda müəyyən bir zamanda baş verən bir prosesə aiddir. M.A.K. Hallideyə görə, proseslər adətən feil və fəaliyyətdə iştirak edən bir sıra iştirakçılar vasitəsilə ifadə olunur və feil və onun iştirakçıları birlikdə tam bir cümlə təşkil edir.

Bu baxımdan, Conun bacısına məktub yazmasında qeyd olunan prosesin ən sadə kodlaşdırılması tam bir cümlədədir, məsələn:

John wrote a letter to his sister (last week ...).

Con bacısına məktub yazdı (keçən həftə...).

M.A.K.Hallideyin fikrincə, (1) kimi bir nümunədə metaforik olan, bir prosesin (fel, yazmaq və onun iştirakçıları, Con + bacısına məktub +) bir cümlə ilə deyil, əlimizdəki nümunədə olduğu kimi isim ifadəsi kimi başqa bir forma növü ilə reallaşmasıdır. Bu mənada, qrammatik metafor yenə də bir metaforik hərəkət növünü əhatə edir: cümlə kimi prosesdən (prosesin standart kodlaşdırılması) isim kimi prosesə.

Beləliklə, qrammatik metafor ümumi, standart bir şey (yəni cümlə şəklində reallaşan bir proses) ilə ondan genişlənən bir şey (yəni başqa bir forma, məsələn, isim ifadəsi ilə reallaşan bir proses) arasındakı fərqə əsaslanır və bu mənada qrammatik metafor bəzən ənənəvi metafora bənzəyir.

Process - Noun (Verb - Noun):

*The price **dropped** because demand **fell**.*

The price drop was caused by a fall in demand. (metaforik)

*The government **decided** to reopen the route.*

*The government's **decision** to reopen the route. (metaforik)*

Action - Noun (Adjective - Verb - Noun):

*The economy is **unstable** and this is leading to **unemployment**.*

Economic instability is leading to unemployment. (metaforik)
When humans cut down forests (clause), land becomes exposed.
Deforestation causes soil erosion. (metaforik)

Logical Relation - Verb/Noun:

The soldiers were brave, so the battle was won.
The soldiers' bravery caused a victory. (metaforik)

Modality Metaphors (Subjective to Objective):

I think he is right.

It is probable that he is right. (metaforik)

Sonda yuxarıda qeyd olunan fikirləri ümumiləşdirsək, qrammatik metafor nə üçün lazımlıdır sualına aşağıdakı şəkildə cavab verə bilərik:

Nominallaşdırma: O, hərəkətləri anlayışlara çevirir və mətni daha rəsmi edir.

Qısalıq: Mürəkkəb fikirlərin daha az sözə yığılmasına imkan verir.

Uyğunluq: Yeni məlumatlara körpü rolunu oynamaq üçün əvvəlki cümlələri tək bir isim ifadəsinə ümumiləşdirməyə kömək edir.

ƏDƏBİYYAT

- 1) Crystal, D. The Fight for English. Oxford: Oxford University Press, 2006, 239 p.
- 2) Pinker, S. Words and Rules. Oxford: Harper, 1999, 394 p.
- 3) Greenbaum, S and Nelson, G. An Introduction to English Grammar. 2nd ed., Pearson, 2002, 309 p.
- 4) Nordquist, R. "English Grammar: Discussions, Definitions, and Examples". ThoughtCo, Oct. 9, 2024, [thoughtco.com/what-is-grammar-1690909](https://www.thoughtco.com/what-is-grammar-1690909).
- 5) Noyes, A. The Highwayman. Oxford: Oxford University Press, 2012, 32 p.
- 6) Nordquist, R. "Metaphor Definition and Examples". ThoughtCo, May. 15, 2025, [thoughtco.com/metaphor-figure-of-speech-and-thought-1691385](https://www.thoughtco.com/metaphor-figure-of-speech-and-thought-1691385).
- 7) Grammatical metaphors in English Miriam Taverniers University of Ghent <https://files01.core.ac.uk/download/pdf/55792741.pdf>
- 8) Halliday, M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold, 1985, 808 p.
- 9) <https://proofreadingpal.com/proofreading-pulse/grammar/grammatical-metaphor-a-quick-guide/>

Rzayeva L.

GRAMMAR, METAPHOR AND GRAMMATICAL METAPHOR

Summary

The article examines grammar, metaphor, and grammatical metaphor. The purpose of the article is to discuss what meaning grammatical metaphors express, how they arise, and why they are used for. For this purpose, general information

about grammar and metaphor is first provided, and then the roles of both of them in the formation of grammatical metaphor are discussed. The article presents grammar as a tool that we begin to learn through interaction with others in everyday life. From the moment we are born, language and the grammar that makes up that language are all around us. What we know about grammar is its infinite power. Changing the structure of a sentence changes the meaning of that sentence. The views of different linguists on grammar are analyzed and the advantages of grammar are highlighted. Metaphor is also discussed extensively in the article, and the reasons for its use in everyday life, as well as in different types of literature, are discussed. Issues such as why grammatical metaphor is important and what are the advantages of its use are widely examined. Examples taken from different literatures in the article lead to a clearer understanding of the meaning of grammatical metaphor.

Key words: *grammar, metaphor, grammatical metaphor, meaning*

Рзаева Л.

ГРАММАТИКА, МЕТАФОРА И ГРАММАТИЧЕСКАЯ МЕТАФОРА

Резюме

В статье рассматриваются грамматика, метафора и грамматическая метафора. Цель статьи — обсудить, какое значение выражают грамматические метафоры, как они возникают и для чего используются. Для этого сначала предоставляется общая информация о грамматике и метафоре, а затем обсуждается роль обоих в формировании грамматической метафоры.

В статье грамматика представлена как инструмент, который мы начинаем осваивать в процессе взаимодействия с другими людьми в повседневной жизни. С момента рождения язык и грамматика, из которой он состоит, окружают нас повсюду. То, что мы знаем о грамматике, заключается в её безграничной силе. Изменение структуры предложения меняет и его смысл. В статье обсуждаются взгляды разных лингвистов на грамматику и подчеркиваются её преимущества.

Метафора также подробно рассматривается в статье, обсуждаются причины её использования в повседневной жизни, а также в различных видах литературы.

Широко обсуждаются такие вопросы, как важность грамматической метафоры и преимущества её использования. Примеры из различных литературных источников в статье способствуют более ясному пониманию значения грамматической метафоры.

Ключевые слова: *грамматика, метафора, грамматическая метафора, значение*

Rəyçi: *filologiya elmləri doktoru Leyla Mirhəsən qızı Cəfərova*

